

УДК 821.161.2.

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ МЕСІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Мокренцов Д. С.

Кримський гуманітарний університет, Ялта, Україна

У роботі на матеріалі драм Лесі Українки, Миколи Куліша та Володимира Винниченка розглядаються три типи месіанства на історико-культурному тлі першої третини ХХ століття, осмислюється еволюція образу Месії, пафос його комунікації з народом і елітою, специфіка авторської поетики месіанізму.

Ключові слова: драматургія, поетика, месіанізм, Месія.

Українська драматургія першої третини ХХ століття засвідчила появу оригінальних літературних явищ, до виникнення яких у значній мірі прислужилися соціополітичні зміни. Талановиті драматурги цієї доби запропонували “інноваційний” характер освітлення цілого спектру проблем сучасності. Важливе місце у цьому спектрі займає проблема «Інтелігенція і народ», «Роль еліти у націотворенні» та власне месіанство.

Актуальність дослідження поетики месіанства зумовлена давно назрілою необхідністю осмислити її широку жанрову і стильову палітру. Його мета полягає у вивченні парадигми месіанства у визначних творах модерної драматургії, що належать перу Лесі Українки, Миколи Куліша та Володимирва Винниченка. Дана стаття є спробою на матеріалі драм першої третини ХХ століття осмислити еволюцію образу Месії, його комунікацію з народом і елітою у зв’язку зі зміною соціально-історичного тла та власне пафос цих творів.

Проблем месіанства неодноразово торкались дослідники доробку Лесі Українки, Володимира Винниченка та Миколи Куліша, про що зокрема свідчать такі статті: «Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки» І. Бетко, «Екзистенціальний дискурс драматургії Миколи Куліша» Н. Блохіної, «Про “Народного Малахія”» З. Гурневич, «Пророк і фарисей (ключова образна опозиція в драматургії Лесі Українки)» Л. Масенко, «Пророк та самогубство (п’єса Володимира Винниченка в контексті драматургії експресіонізму та постекспресіонізму)» Т. Свербілової, «До проблеми української пророчої п’єси» Л. Танюка, «Пророк» – остання драма Володимира Винниченка» Л. Онишкевич та інші.

Наукова новизна цього дослідження визначається тим, що вперше розглядається три типи месіанства на тлі історико-культурного світогляду та їх специфіка на художньому рівні.

Месіанська ідея генетично пов’язана з міфопоетикою найдавнішої книги – Біблії. У перекладі з єврейської месія – «очікуваний пророк, помазаний». У Месії завжди вбачали рятівника, що «несподівано врятує від чогось», а під «месіанізмом» розуміли віру в прихід

Месії. Чинниками втілення месіанізму є обставини, за яких відбувається процес творення месіанської свідомості, часопростір, історичні умови, реципієнти та сама постать Месії як неодмінного елемента системи.

Месіанські (месіансько-профетичні, есхатологічні, хіліастичні) настрої та ідеї з'являлися у різних народів, переважно в часи релігійного опору гнітові чужих імперій або в добу особливого піднесення, апофеозу величі. Імідж Месії також є справжнім випробуванням і нерідко закінчується його розчаруванням з боку колишніх прихильників і послідовників. Месіанська ідея, як зауважує І. Дзюба, «може надихати сильного, може втішати слабкого, і здебільшого передбачає цілковиту зосередженість на єдності позитивної (велич) та негативної (страждання) виключності» [2, 34]. Нерідко месіанізм відносять до «незрілого» стану політичної свідомості людства, але він присутній в суспільних рухах і сьогодні, демонструючи дивовижну історичну пластичність. Месіанська забарвленість давала знати про себе і в українських національних рухах (козаччина, націоромантизм Кирило-Мефодіївського братства тощо).

Надія на українського Месію озивалася в багатьох літературних творах українських письменників. Яскравою поетично-месіанською патетикою та риторикою відзначається творчість Т. Шевченка, І. Франка, М. Хвильового та інших класиків українського письменства. Образ пророка і месії з'являється і в драматургії, особливо модерній. Можна справедливо говорити про особливу місію українського театру – бути будителем свого народу, охоронцем національної пам'яті тощо. Поетика пророцтв взагалі була невід'ємною частиною театру епохи модерну. Зразком української модерної (символістської) п'єси месіанського характеру можна вважати етюд Олександра Олеся «По дорозі в казку». Кульмінаційними досягненнями пророчої драми першої третини ХХ століття стали твори Лесі Українки, Володимира Винниченка та Миколи Куліша.

Драма „Одержима” Лесі Українки, написана на зорі ХХ ст. В основі твору – епізоди з життя Христа напередодні розп'яття та Воскресіння. У фокусі авторської уваги перебуває насамперед його прихильниця – Міріам. Месія у творі лише напівприсутній: вся дія у творі – навколо нього, всі розмови – про нього, але сам Месія з'являється на авансцені вряди-годи. Вже перший монолог Міріам віддзеркалює трагічне розуміння Месії:

Який він самотній, Боже правий!

Невже йому не можна допомогти?

Невже він завжди буде самотній?

.....

А для Месії? – знову „слава в вишніх”?

І тільки слава? О, яка ж то кара

Месією, що світ рятує, бути!

Всім дати щастя і нещасним бути...

[5, с. 213]

Весь текст «Одержимої» є своєрідним оплакуванням Месії і коханого чоловіка водночас. Як справедливо зауважує І. Бетко, «...свідомо жертвовними натурами виведені обидві центральні постаті драматичної поеми «Одержима» – і Месія, і

Міріам. Хоч мотиви в кожного свої. У Міріам – моральний максималізм, скерований позитивним полюсом на Месію й почасти на себе, у Месії – покликання врятувати світ. Моральний максималізм можна вбачати і в позиції Месії, враховуючи, що тут він обмежується ним самим, отже, зникає в загальнолюдському контексті християнського вчення» [1, 20].

Не втратив своєї актуальності месіанський тип, відображений майстром доби Розстріляного відродження Миколою Кулішем. Утопія мрії створити ангелоподібну людину нової формації викривається в «Народному Малахії». Колишній листоноша, самозванець-пророк Малахій зі своїм фанатичним баченням «голубої далі» врешті-решт опиняється в божевільні.

Трагедія Малахія – це трагедія людства, приреченого блукати манівцями історії з утопійними гаслами, трагедія людини, жертва якої сумнівна. Але варто погодитись з О. Когут, що заперечує трагізм цього образу: «Самозакоханий пророк «негайного соціалізму», пройшовши крізь вогонь людських душ, поступово перетворюється на небезпечного фанатика, що несе свої облудні ідеї переродження людства. Не може бути істинної трагедії там, де людина не відповідає за свої вчинки як того вимагає мораль» [3, 7]. Але характер Малахія скоріше трагікомічний, бо він не зовсім усвідомлює те, що робить.

Аналізуючи п'єсу „Народний Малахій”, Ю. Смолич влучно зауважив, що всі дійові особи – яскраві, театральні заострені, соковиті, гротескові типи. У палітрі образу Месії слід відзначити також „нервову” емоційність та ірраціональність, символ, гіперболу, контрастування барв.

Дослідження драми В. Винниченка «Пророк», написаної 1929 року у Франції, характеризуються різноманітністю оцінок та поглядів. Письменника завжди хвилювали проблеми пошуків шляхів до щастя. Його герої нерідко беруть на себе нездійсненне завдання змінити світ. Таким постає перед читачем/глядачем загадковий Амар. В уяві фантастичної юрми настає велика ера амар'янства (усесвітньої любові): сліпі прозрівають, скептики падають навколішки, байдужі зм'якшуються серцем, і навіть пересичена суєтністю і розвагами нудьгуюча донька мільонера Кет вирішує змінити своє життя. Новоявлений Месія справді володіє незвичайними, недоступними людству можливостями. Виступи пророка нагадують проповіді Христа, його помисли і слова цілком щирі. Але Амар не врахував, у яке суспільство він потрапив – воно поглине користоловством і брехнею.

Мрія про ідеальний світ виявляється антиутопічно. «Амар, – як вважає М. Кудрявцев, – терпить повний крах, бо, відкидаючи усталені між людьми відносини і віковічні закони, по суті утворює абсурдність людського існування. Насправді сутність вчення Амара була піддана профанації сучасниками. Історія Пророка переконує, наскільки є небезпечним цілковите злиття „Я” людського з „Я” сакральним, що призводить до новітнього аморалізму. Пророкові не дано підмінити собою Бога, бо тоді він руйнує творче, самобудівниче начало в людстві. Тому великі сподівання завершилися фальшивим вознесінням Амара». Тим не менше має рацію Л. Танюк, який стверджував: «Амар у драмі Винниченка – не лжепророк...» [4, 134]. Драматург показав трагізм людини, яка намілилася взяти на себе роль намісника Бога на землі, місію перекроювання усталених суспільних норм співжиття.

Отже Образ Месії (Пророка) став одним з найпомітніших у доробку українських драматургів першої третини ХХ століття. Протягом чверті століття він пройшов значну еволюцію.

Якщо у Лесі Українки Месія переважно трагічний образ, оскільки його правду і жертвність суспільство не змогло оцінити (що засвідчує розрив між інтелігенцією і народом), то у постреволюційний період ми бачимо зовсім інші акценти. Месіанство у творі М. Куліша „Народний Малахій” жалюгідне, оскільки воно є самообманом, що реально не здатне змінити свідомість і життя на рідній землі.

В образі Малахія Стаканчика ми вбачаємо насамперед псевдомесію, який свято вірить у свої пророчі здібності, але реально сіє ще більше зла навкруги, бо не здатен жертвовно любити людину. Такий тип був результатом ідеології більшовиків, яку чимало громадян прийняли на віру. Месіанство у Куліша – розвінчання месійної ролі малоосвічених послідовників більшовизму, які намагались директивами, вказівками тощо „реформувати” людину. У цьому творі звучить пересторога, але ще важливіша її роль у творі В. Винниченка.

Володимир Винниченко писав свій твір „Пророк” з висоти досвіду революційних подій, у яких брав безпосередню участь. Окрім того, живучи емігрантом у різних країнах Європи, він усвідомлював цинічність світу, що базується на егоїстичному збагаченні, пошуку насолоди. Навіть серед таких безтурботних „людців” та капіталістичних „акул” є невілене бажання віри, брак авторитетного слова Учителя. Національні еліти не справлялись з цим завданням. Дивом знайдений пророк Амар здавалось би зуміє повернути світ, що рухається до безодні самознищення, але пружина бездумної цивілізації насправді використала посланця небесних сил як рекламу і врешті-решт відмовляється від його закликів до високої моралі. Таким чином, у цьому творі, що виразно спрямований у майбутнє, знаходимо елементи антиутопії.

Від безсилої Месії – до Псевдомесії – і нарешті до хворого суспільства, яке не спроможне оцінити Месію і тим самим підписує собі вирок – таким бачиться шлях цивілізації ХХ століття у образній інтерпретації трьох видатних українських драматургів – Лесі Українки, Миколи Куліша та Володимира Винниченка.

Список літератури

1. Бетко І. Драматична поема „Одержима”: проблема морального максималізму // Дивослово. – 1995. – № 2. – С. 19-21.
2. Дзюба І. Україна-Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин. – К., 2001. – 274 с.
3. Когут О. Концепція новочасного Месії у драмі М. Куліша „Народний Малахій” // Дивослово. – 2002. – № 1. – С. 6-7.
4. Танюк Лесь. До проблеми української «пророчої» п'єси // Сучасність. – 1992. – № 2. – С. 130-131.
5. Українка Леся. Твори: У 12 т. – Т. 4. – К.: Наукова думка, 1978. – 386 с.

Мокренцов Д.С. Эволюция образа Мессии в украинской драматургии начала ХХ столетия /Д.С. Мокренцов// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 310-314

В работе на материале драм Леси Украинки, Николая Кулиша и Владимира Винниченко рассматриваются три типа мессианства на историко-культурном фоне первой трети ХХ века, осмысливается эволюция образа Мессии, пафос его коммуникации с народом и элитой, специфика авторской поэтики мессианизма.

Ключевые слова: драматургия, поэтика, мессианизм, Мессия.

Mokrentsov D.S. The evolution of Messiah's image in Ukrainian drama of the early XX century / D.S. Mokrentsov// Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 310-314

On the base of dramas of Lesya Ukrainka, Mykola Kulish and Volodymyr Vynnychenko the three Messiah's types are analyzed in the article with the concerning of historical and cultural background of the beginning of XX century. The article also considers the evolution of the image of Messiah, the pathos of his communication with the people and the elite, the specific poetics of each author.

Key words: dramaturgy, poetics, messiasness, Messiah.

Стаття надійшла до редакції 15 листопада 2010 року